

**«6D021300 – Лингвистика» білім беру бағдарламасы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесіне іздену үшін
ұсынылған Оспангазиева Назгуль Бакытовнаның
«Түркі тілдеріндегі фонологиялық айырым белгілерінің тарихи негіздері» тақырыбындағы диссертациялық
жұмысына ресми рецензенттің**

жазбаша пікірі

р/с №	Өлшемшарттар	Өлшемшарттарға сәйкестігі (жауап нұсқаларының бірін атап өту керек)	Ресми рецензенттің ұстанымына негіздеме
	Диссертация тақырыбының (бекіту күніне) ғылымның даму бағыттарына және / немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкес болуы	<p>1.1 Ғылымның даму бағыттарына және / немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігі:</p> <p>1) Диссертация мемлекет бюджетінен қаржыландырылатын жобаның немесе нысаналы бағдарламаның аясында орындалған (жобаның немесе бағдарламаның атауы мен нөмірі);</p> <p>2) Диссертация басқа мемлекеттік бағдарлама аясында орындалған (бағдарламаның атауы)</p>	<p>Оспангазиева Назгуль Бакытовнаның «Түркі тілдеріндегі фонологиялық айырым белгілерінің тарихи негіздері» тақырыбында жазылған диссертациялық жұмысы қазіргі тіл ғылымының өзекті зерттеу бағыттарына және Қазақстан Республикасы Үкіметі жанындағы Жоғары ғылыми-техникалық комиссия бекіткен ғылым дамуының «Білім және ғылым саласындағы зерттеулер» бағытына сәйкес келеді. Зерттеу жұмысы филология бағытындағы лингвистикалық білім беру бағдарламасы бойынша ұсынылған.</p> <p>1) Диссертацияда мемлекет бюджетінен қаржыландырылатын жобаның немесе нысаналы бағдарламаның аясында орындалғандығы туралы ақпарат берілмеген.</p> <p>2) Диссертацияда басқа мемлекеттік бағдарлама аясында орындалғандығы жайлы мәлімет көрсетілмеген.</p> <p>3) Диссертация Қазақстан Республикасы Үкіметі жанындағы Жоғары ғылыми-техникалық комиссия бекіткен ғылым</p>

		3) Диссертация Қазақстан Республикасының Үкіметі жанындағы Жоғары ғылыми-техникалық комиссия бекіткен ғылым дамуының басым бағытына сәйкес (бағытын көрсету)	дамуының басым бағытына, соның ішінде «Әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдар саласындағы зерттеулер» басым бағытына сәйкес келеді.
2.	Ғылым үшін маңыздылығы	Жұмыс ғылымға елеулі үлесін қосады / қоспайды, ал оның маңыздылығы ашылған / ашылмаған.	<p>Қазіргі тіл білімінің ең күрделі және өзекті мәселелерінің бірі – тілдің дыбыстық жүйесінің құрылымдық сипаты мен оның тарихи-диахрондық өзгерістерін жан-жақты және жүйелі түрде зерттеу болып табылады. Фонетика және фонология саласындағы зерттеулердің маңыздылығы, фонемалардың айырым белгілерінің теориялық және әдістемелік негізін тарихи тұрғыдан қарастырғанда көрінеді. Нақты айтқанда, түркі тілдерінің, оның ішінде қазақ тілінің фонетикалық жүйесінің салыстырмалы-тарихи тұрғыдан, яғни диахрондық аспектіде қарастырылуы – түркі тіл білімінің теориялық және практикалық жағынан байыта түсетіні анық.</p> <p>Атап айтқанда, зерттеудің ғылыми маңыздылығы бірнеше деңгейде қарастырылады. Біріншіден, фонемалардың айырым белгілері теориясы тіл білімінде классикалық және неосемантикалық бағыттар негізінде дамығанымен, түркі тілдерінің материалында бұл теорияның диахрондық және салыстырмалы тұрғыда кешенді зерттелуі әлі де толыққанды жүзеге аспаған. Осыған орай, зерттеу қазақ тілінің фонемдік жүйесін бірөлшемді және көпөлшемді айырым белгілерді айқындау арқылы, олардың тарихи қалыптасу механизмдерін теориялық тұрғыдан талдап, фонематикалық категорияның</p>

			<p>диалектикасын ашу арқылы тіл біліміне жаңа ғылыми парадигма ұсынады.</p> <p>Екіншіден, зерттеу түркі тілдерінің фонетикалық және фонологиялық ерекшеліктерін салыстырмалы-типологиялық әдіс арқылы зерттей отырып, тілдердің дыбыстық жүйесінің тарихи эволюциясын анықтауға ықпал етеді. Бұл тілдік бірліктердің позицияға байланысты аллофондық вариацияларының фонематикалық статуска көтерілу процестерін жан-жақты түсіндіреді. Сонымен қатар, дауысты және дауыссыз дыбыстар жүйесінің құрылымдық өзгерістерінің морфофонологиялық деңгейдегі әсері нақтыланады.</p> <p>Үшіншіден, зерттеу қазақ тілінің дыбыстық жүйесін акустикалық, артикуляциялық және салыстырмалы-типологиялық аспектіде кешенді талдаумен толықтырады. Бұл тілдік құбылыстардың табиғатын ашуға және фонологияның семиотикалық-структуралистік бағыттарын жетілдіруге мүмкіндік береді. Нәтижесінде, фонемалардың мағыналық қызметінің құрылымдық өзгерістерінің заңдылықтары және олардың тілдік жүйедегі функционалдық орны ғылыми тұрғыда дәлелденеді.</p> <p>Төртіншіден, зерттеудің нәтижелері тілдік жүйенің дыбыстық деңгейіндегі диахрондық және синхрондық процестердің өзара байланысын терең түсінуге ықпал етеді, бұл өз кезегінде тілдің тарихи типологиясы мен жалпы тілдік теорияның дамуына үлес қосады. Сонымен бірге, осы зерттеу қазақ тілін оқыту мен зерттеу әдістемесіне практикалық бағыт береді, фонетикалық трансформацияларды жан-жақты</p>
--	--	--	---

			<p>сипаттау арқылы тілдік норманы сақтауда және дамытуда маңызға ие болады.</p> <p>Сондықтан, аталған зерттеу қазақ тілінің дыбыстық жүйесін ғылыми негізде жүйелі талдау мен салыстырмалы-тарихи зерттеуді жүзеге асыра отырып, фонетика және фонология теориясының жаңғыруына, тіл білімі мен тілдік практиканың өзара тығыз байланысын арттыруға зор ықпал етеді. Ғылыми ізденістердің нәтижелері, тілдік құбылыстардың теориялық тұжырымдамаларын байытып, тілдің күрделі құбылыстарын айқын көрсетеді. Бұл ретте, зерттеу қазақ тілін ғана емес, сонымен қатар түркі тілдерінің жалпы фонетикалық-фонологиялық сипаттамасын жаңаша тануға мүмкіндік беретін әдістемелік, теориялық және практикалық маңызы бар кешенді ғылыми еңбек ретінде бағаланады.</p>
3.	Өзі жазу принципі	Өзі жазу деңгейі: 1) <u>жоғары</u> ; 2) орташа; 3) төмен; 4) өзі жазбаған	<p>Зерттеу жұмысында академиялық жазылымға қойылатын талаптардың толық сақталуы автордың ғылыми сауаттылығы мен тақырыпқа терең танымдық жауапкершілікпен келгендігін дәлелдейді. Диссертацияның мазмұнын ашуда қолданылған теориялық талдау құрылымының айқындылығы мен оның практикалық аспектілермен үйлесімділігі зерттеудің жүйелілігі мен логикалық тұтастығын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, автордың ойының анық әрі бірізді өрбуі, екіұшты немесе түсініксіз құрылымдарды болдырмауы ғылыми этика мен интеллектуалдық адалдықтың жоғары деңгейін көрсетеді. Бұл тұжырымдар диссертацияның авторлық еңбегі екендігін растап қана қоймай, оның ғылыми-зерттеу қызметінің кәсіби шеберлік деңгейін де дәлелдейді.</p>

			<p>Мұндай сапалық сипаттамалар зерттеу нәтижелерінің сенімділігі мен оларды академиялық қауымдастықта қабылдану дәрежесін арттыруға негіз болып табылады.</p>
4.	Ішкі бірлік принципі	<p>4.1 Диссертация өзектілігінің негіздемесі:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) негізделген; 2) жартылай негізделген; 3) негізделмеген. 	<p>Түркі тілдерінің фонетикалық жүйесін зерттеу тіл білімі саласында аса маңызды және өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Әсіресе, дауысты және дауыссыз фонемалардың диахрондық тұрғыдан қарастырылуы дыбыстық жүйенің тарихи дамуын, эволюциялық кезеңдерін түсінуге мүмкіндік береді. Түркі тілдерінің ішіндегі әртүрлі тіл топтарының фонологиялық ерекшеліктерін салыстыра зерттеу олардың даму заңдылықтарын айқындауға, тілдер арасындағы байланыстарды нақтылауға септігін тигізеді.</p> <p>Морфонеманың түркі тілдеріндегі рөлі мен қызметін түсінудің теориялық және практикалық маңызы зор. Бұл ұғым фонема мен морфология арасындағы өзара байланысты зерттеуге бағытталған және тілдік жүйенің күрделі құрылымдарын ашуға мүмкіндік береді.</p> <p>Сондай-ақ түркі тілдеріндегі вокализм мен консонантизмнің өзгерістері, архифонемалардың пайда болуы және олардың даму заңдылықтары – тіл білімі үшін маңызды зерттеу болып табылады. Тарихи-тілдік деректерге сүйене отырып фонемалардың даму жүйесін анықтау зерттеу жұмысының нәтижесін арттырады. Осы жағынан алғанда түркі тілдеріндегі фонемалардың тарихи өзгерістерін жан-жақты қарастыру қазіргі тіл білімі мен түркітану ғылымындағы өзекті тақырып болып табылады.</p>

			<p>Осылайша, аталмыш зерттеу жұмысы түркітану ғылымының маңызды мәселелерін шешуге бағытталғандықтан, оның өзектілігі жоғары деңгейде деп бағаланады.</p>
		<p>4.2 Диссертация мазмұны диссертация тақырыбын айқындайды 1) <u>айқындайды</u>; 2) жартылай айқындайды; 3) айқындамайды</p>	<p>Назгуль Оспангазиеваның «Түркі тілдеріндегі фонологиялық айырым белгілерінің тарихи негіздері» атты диссертациялық жұмысының мазмұны зерттеу тақырыбын толық айқындайды. Диссертация құрылымы мен мазмұны зерттеу мақсаты мен міндеттеріне сай жоспарланып, ғылыми дәлдікпен жүйеленген.</p> <p>Зерттеу барысында түркі тілдеріндегі дыбыстық жүйелердің тарихи дамуы, айырым белгілердің эволюциясы және олардың қазақ тілі фонологиялық жүйесіне әсері жан-жақты талданған. Тақырыпта қарастырылған мәселелер – көне түркі жазба ескерткіштері мен қазіргі қазақ тілінің фонологиясын байланыстыра отырып, диахронды және синхронды аспектіде қарастырылған. Бұл өз кезегінде диссертациялық тақырыптың мазмұнмен үйлесімділігін дәлелдейді.</p> <p>Фонемалардың тарихи даму жолы, олардың позициялық өзгерістері, фонологизациялану үдерісі нақты тілдік деректер арқылы дәлелденіп, теориялық тұжырымдармен айқындалған. Түркі тілдерінің вокализм және консонантизм жүйесінің салыстырмалы-типологиялық тұрғыдан талдануы арқылы олардың ұқсастықтары мен ерекшеліктері айқындалған. Сондай-ақ зерттеу нәтижелері айырым белгілердің мағына ажыратушы қызмет атқаратынын, олардың бірөлшемді және көпөлшемді түрлерінің еліктеуіш сөздерден келетінін алғаш рет ғылыми тұрғыда негіздейді. Бұл тұжырым диссертация</p>

			<p>тақырыбының теориялық өзегін айқындап, оның ғылыми бағытын нақтылай түседі.</p> <p>Қорыта айтқанда, диссертациялық жұмыс мазмұны құрылымдық және мазмұндық жағынан тақырыппен толық үндестік тапқан. Жұмыста көтерілген ғылыми мәселелер, оларды талдау әдістері мен алынған нәтижелер тақырыпты жан-жақты ашуға мүмкіндік береді. Осылайша, зерттеу мазмұны мен тақырып бір-бірін өзара толықтырып, ғылыми талаптарға толық сәйкес келеді.</p>
		<p>4.3. Мақсаты мен міндеттері диссертация тақырыбына сәйкес келеді:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) <u>сәйкес келеді</u>; 2) жартылай сәйкес келеді; 3) сәйкес келмейді 	<p>Ғылыми-зерттеу жұмысының табысты орындалуы ең алдымен зерттеу мақсаты мен одан туындайтын міндеттердің ғылыми негізде дұрыс қойылуына байланысты. Диссертациялық жұмыста мақсат нақты, жүйелі түрде белгіленіп, сол мақсатқа жетуге бағытталған міндеттер өзара бірізділікпен, логикалық сабақтастықта түзілген. Бұл – зерттеудің мазмұны мен құрылымының үйлесімділігін қамтамасыз етіп қана қоймай, жұмыстың теориялық және практикалық нәтижелілігін арттыратын маңызды алғышарт.</p> <p>Ізденушінің диссертациялық зерттеуіндегі басты мақсат – қазақ тілінің дыбыстық жүйесінде фонемалардың айырым белгілерін тарихи-салыстырмалы тұрғыда талдай отырып, түркі тілдеріндегі фонологиялық заңдылықтармен сабақтастығын анықтау. Бұл мақсат – қазақ тіл білімінің фонология саласына жаңаша көзқараспен қарауға жол ашып, жалпы түркі тілдері дыбыстық жүйесінің ортақ заңдылықтарын да саралауға бағытталған.</p>

			<p>Мақсатқа сәйкес зерттеу міндеттері нақты әрі кезең-кезеңмен белгіленген. Олар зерттеудің теориялық негіздерін нақтылаудан бастап, практикалық тілдік материалдарды талдау мен салыстыруға дейінгі ғылыми әрекеттер тізбегін қамтиды. Зерттеуде фонемалардың инварианттық және позициялық белгілері, бірөлшемді және көпөлшемді сипаттары, сондай-ақ олардың тарихи даму жолдары кеңінен қарастырылады. Сонымен бірге көне түркі жазба ескерткіштері мен қазіргі түркі тілдерінің деректері негізінде дыбыстық жүйелер арасындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтар айқындалып, қазақ тілі дыбыстарының фонологиялық жүйедегі орны анықталады.</p> <p>Осылайша, диссертацияда қойылған мақсат пен міндеттер өзара толық үндестік табады, зерттеу логикасы мен құрылымы нақтыланып, ғылыми жұмысқа қойылатын талаптарға толық сәйкес келеді.</p>
		<p>4.4. Диссертацияның барлық бөлімдері мен құрылысы логикалық байланысқан:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) <u>толықтай өзара байланысқан</u>; 2) жартылай байланысқан; 3) байланыс жоқ 	<p>Диссертациялық жұмыстың құрылымы ішкі логикалық тұтастыққа негізделген. Жеке тараулар мен бөлімдердің мазмұны өзара сабақтасып, тақырыптың даму желісін жүйелі түрде ашып көрсетеді. Әр бөлім соңында ұсынылған аралық түйіндер жалпы қорытындының ғылыми негізін құрай отырып, зерттеудің теориялық және практикалық нәтижелерін бірізділікпен бекіте түседі. Нәтижесінде, диссертацияның барлық тарауларындағы негізгі ой-тұжырымдар мен қорғауға ұсынылған нәтижелер біртұтас ғылыми концепция аясында жинақталып, зерттеу жұмысының мазмұндық тұтастығы мен құрылымдық үйлесімін қамтамасыз етеді.</p>

		<p>4.5 Автор ұсынған жаңа шешімдер (қағидаттар, әдістер) дәлелденіп, бұрыннан белгілі шешімдермен салыстырылып бағаланған:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) сыни талдау бар; 2) талдау жартылай жүргізілген; 3) талдау өз пікірін емес, басқа авторлардың сілтемелеріне негізделген; 4) талдау жоқ. 	<p>Оспангазиева Назгульдің диссертациялық жұмысында автор ұсынған жаңа ғылыми тұжырымдар мен қағидаттар жүйелі түрде дәлелденіп, фонология мен тарихи фонетика салаларындағы бұрыннан белгілі теориялық шешімдермен салыстырмалы тұрғыда бағаланған. Зерттеу барысында ұсынылған әдіснамалық тәсілдер мен айырым белгілерді анықтау жолдары ғылыми негізделіп, олардың тиімділігі нақты мысалдар арқылы дәйектелген. Авторлық тұжырымдарға сыни талдау жасалып, олар түркітану мен қазақ фонетикасы саласындағы жетекші ғалымдардың көзқарастарымен салыстырыла отырып, ғылыми жүйе ретінде ұсынылған. Бұл – жұмыстың теориялық деңгейін көтеріп, автордың зерттеу нысанына деген өзіндік көзқарасын нақты айқындаған маңызды көрсеткіштердің бірі.</p>
5.	Ғылыми жаңашылдық принципі	<p>5.1 Ғылыми нәтижелер мен қағидаттар жаңа болып табыла ма?</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) толығымен жаңа; 2) жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады); 3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады) 	<p>Оспангазиева Назгульдің диссертациялық жұмысындағы ғылыми нәтижелер мен қағидаттарға оң баға беруге толық негіз бар. Бұл зерттеудің жаңашылдығы мен ғылыми құндылығы бірнеше нақты көрсеткіштер арқылы дәлелденеді.</p> <p>Біріншіден, зерттеуде қазақ тіліндегі фонемалардың айырым белгілері тұңғыш рет тарихи-диахрондық бағытта, яғни тілдің даму барысындағы өзгерістерді ескере отырып арнайы қарастырылған. Бұған дейінгі фонологиялық зерттеулерде көбіне синхрондық талдауға басымдық беріліп келгені белгілі. Осы орайда, Назгуль Оспангазиеваның жұмысы теориялық тұрғыдан маңызды.</p> <p>Екіншіден, қазақ тіліндегі бірөлшемді және көпөлшемді айырым белгілердің даму жолы мен фонологиялық қызметке ие болуы ғылыми жаңалық ретінде қарастырылады. Мәселен,</p>

			<p>дыбыстардың позициялық аллофондарының жеке фонемаларға айналу процесі нақты тарихи тілдік деректермен негізделіп, ғылыми дәлелдемелер арқылы берілген.</p> <p>Үшіншіден, диссертациялық жұмыста көне түркі жазба ескерткіштерімен салыстырмалы талдау жүргізілген. Автор дыбыстық өзгерістерді көне түркі дәуіріндегі жазба мұралармен (мысалы, Орхон, Талас ескерткіштері) салыстыра отырып, фонетикалық жүйенің тарихи негіздерін қалпына келтіруге ұмтылған. Бұл қазақ тілінің фонетикалық дамуын нақты жазба материалдармен байланыстыра отырып көрсетуге бағытталған кешенді ғылыми әдіс ретінде бағаланады.</p> <p>Төртіншіден, зерттеу барысында қазақ, қырғыз, қарақалпақ, ноғай, татар, башқұрт, өзбек, түрік сияқты түркі тілдерінің фонологиялық жүйелері салыстырылып, олардың айырым белгілері тарихи тұрғыда сипатталған. Мұның нәтижесінде жалпы түркі тілдеріндегі заңдылықтар жүйеленіп, ортақ фонологиялық үдерістер анықталған.</p> <p>Бесіншіден, диссертациялық жұмыста фонема теориясына байланысты жаңа теориялық ұстанымдар ұсынылған. Атап айтқанда, фонологиялық жүйені сипаттауда универсалды фонологизация құбылыстарының механизмдері анықталып, қазіргі фонология ғылымына теориялық үлес қосады. Жалпы алғанда, Оспангазиева Назгульдің диссертациялық жұмысындағы ғылыми нәтижелер мен қағидаттар жаңа, теориялық тұрғыда дәлелденген, түркітану мен қазақ фонетикасы үшін өзекті әрі жаңа бағыттағы тұжырымдар болып табылады. Жұмыста диахрондық фонологияның</p>
--	--	--	--

			<p>қарастырылуы жалпы тіл біліміндегі айырым белгілер теориясын тереңдетіп, түркі тілдерінің тарихи-фонологиялық зерттеуіне тың серпін береді.</p>
		<p>5.2 Диссертацияның қорытындылары жаңа болып табыла ма? 1) толығымен жаңа; 2) жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады); 3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)</p>	<p>Оспангазиева Назгульдің диссертациялық жұмысында жасалған қорытындылар ғылыми жаңалығы бар, тың тұжырымдар болып табылады және бұл оның зерттеуінің өзектілігі мен теориялық-маңызды нәтижесін дәлелдейді. Оны төмендегідей тұжырымдардан көруге болады. Атап айтқанда,</p> <p>1. Фонема теориясын тарихи тұрғыдан жаңаша қарастыруы</p> <p>Диссертацияда қазақ тіліндегі фонемалар мен олардың айырым белгілері алғаш рет тарихи-диахрондық аспектіде зерттелген. Бұрынғы зерттеулер синхрондық сипатта болып келсе, Назгуль Оспангазиева тарихи кезеңдердегі фонологиялық өзгерістерді салыстыра отырып, фонемалардың қызметі мен құрылымын тереңірек түсіндіруге ұмтылған. Бұл – отандық тіл білімінде сирек кездесетін әрі жаңаша бағыт.</p> <p>2. Айырым белгілердің көпөлшемді сипатын дәлелдеуі</p> <p>Зерттеуде бірөлшемді емес, көпөлшемді айырым белгілерге назар аудару арқылы қазақ тілі фонетикасындағы бұрыннан қалыптасқан ұстанымдарға сыни көзқарас білдірілген. Бұл – фонологиялық жүйенің терең қабаттарын ашуға ықпал етеді және теориялық жаңалық ретінде бағаланатын тұжырым болып табылады.</p> <p>3. Түркі тілдері материалдарын кешенді салыстыруы</p> <p>Қазақ тілін қырғыз, қарақалпақ, ноғай, өзбек, татар, башқұрт</p>

			<p>секілді басқа түркі тілдерінің деректерімен салыстыру арқылы ортақ дыбыстық заңдылықтарды айқындауы – диссертациялық жұмыстың жаңашылдығының бір көрінісі. Мұндай салыстырмалы-тарихи тәсіл арқылы фонемалар жүйесінің даму заңдылықтары негізделіп, жаңа ғылыми нәтижелер алынған.</p> <p>4. Жаңа ғылыми қағидаттар мен тұжырымдар ұсынуы Автор дыбыстық өзгерістердің теориялық негіздеріне сүйене отырып, «фонологизация», «дефонологизация», секілді ұғымдарды жаңа қырынан сипаттайды және қазақ тілі материалдарында олардың жүзеге асу механизмдерін көрсетеді. Бұл ғылыми тұрғыдан құндылығы жоғары қорытындылар.</p> <p>5. Жалпы тіл біліміндегі үлесі Назгуль Оспангазиеваның қорытындылары тек қазақ тіліне қатысты емес, жалпы түркі тілдері мен тіл теориясындағы фонология мәселелерін кеңінен түсіндіруге мүмкіндік береді. Оның ішінде тілдің тарихи дамуына негізделген фонемалық құрылымды сипаттау арқылы тарихи фонологияның маңызын көрсетеді.</p> <p>Оспангазиева Назгульдің диссертациялық жұмысында алынған қорытындылар жаңашылдығымен, теориялық негізділігімен және түркітану ғылымындағы өзектілігімен ерекшеленеді. Олар бұрынғы ғылыми тұжырымдармен салыстырылып, дәлелді түрде берілген және қазіргі тіл білімінің талаптарына толық жауап береді.</p>
--	--	--	---

		<p>5.3 Техникалық, технологиялық, экономикалық немесе басқару шешімдері жаңа және негізделген бе?</p> <p>1) толығымен жаңа;</p> <p>2) жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады);</p> <p>3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)</p>	<p>Иә, жаңа және негізделген деп санауға болады.</p> <p>Оспангазиева Назгульдің диссертациялық жұмысы тіл білімінің теориялық саласына – атап айтқанда, тарихи фонология мен фонема теориясына қатысты болғандықтан, оның мазмұнында дәстүрлі түрде айтылып жүрген техникалық, технологиялық немесе экономикалық шешімдер тікелей қарастырылмайды. Алайда ғылыми басқару шешімдері мен теориялық-әдіснамалық негіздемелер тұрғысынан алғанда, диссертацияда ұсынылған шешімдер толығымен жаңаша, ғылыми негізделген және жүйелі деп бағалауға болады.</p>
6.	Негізгі қорытындылардың негізділігі	<p>Барлық қорытындылар ғылыми тұрғыдан қарағанда ауқымды дәлелдемелерде негізделген / негізделмеген (qualitative research және өнертану және гуманитарлық бағыттары бойынша)</p>	<p>Оспангазиева Назгульдің диссертациясында келтірілген пікірлер кең көлемді және сенімді дереккөздерге сүйеніп, нақты мысалдармен жан-жақты дәйектелген. Зерттеу жұмысының құрылымы логикалық тұрғыдан негізделіп, оның мақсаты мен міндеттері тілдік материалдардың жан-жақты ғылыми-сипаттамалық талдауына сәйкес құрастырылған. Мәтін мазмұны мен тұжырымдары зерттеу нәтижелерімен толық қамтылып, қорғауға ұсынылған қорытындылар дәлелді және негізделген ғылыми сипатқа ие. Осылайша, диссертацияның теоретикалық және практикалық мәні айқын көрініп, оның ғылыми деңгейі жоғары деп бағалауға толық негіз бар.</p>
7.	Қорғауға шығарылған негізгі ережелер	<p>Әр қағидат бойынша келесі сұрақтарға жауап беру қажет:</p> <p>7.1 Қағидат дәлелденді ме?</p> <p>1) дәлелденді;</p>	<p>7.1 Диссертацияда ұсынылған әрбір қағидат жеткілікті ғылыми дәйектермен дәлелденген.</p> <p>7.2 Ғылыми жұмыста келтірілген дәлелдер тривиалды емес.</p> <p>7.3 Зерттеу жұмысында келтірілген қағидаттар жаңа.</p>

	<p>2) шамамен дәлелденді; 3) шамамен дәлелденбеді; 4) дәлелденбеді; 5) бұл тұжырымда ереженің дәлелденгенін тексеру мүмкін емес.</p> <p>7.2 Тривиалды ма? 1) иә; 2) жоқ; 3) бұл тұжырымда ереженің тривиалды екенін тексеру мүмкін емес.</p> <p>7.3 Жаңа ма? 1) иә; 2) жоқ; 3) бұл тұжырымда ереженің жаңашылдығын тексеру мүмкін емес.</p> <p>7.4 Қолдану деңгейі: 1) тар; 2) орташа; 3) кең; 4) бұл тұжырымда ереженің қолдану деңгейін тексеру мүмкін емес.</p> <p>7.5 Мақалада дәлелденген бе? 1) иә; 2) жоқ;</p>	<p>7.4 Диссертацияның негізгі қағидаттарының қолданылу ауқымы кең.</p> <p>7.5 Зерттеудің негізгі нәтижелері мақалаларда дәлелденген. Зерттеу жұмысы бойынша Scopus халықаралық деректер қорындағы басылымдарда 2 мақала, ҚР Ғылым және жоғары білім саласында сапаны қамтамасыз ету комитеті бекіткен басылымдарда 4 мақала жарияланған. Барлық мақала диссертация тақырыбына сәйкес және жүргізілген зерттеу барысында дайындалған, қорғауға ұсынылған қағидаттар толық дәлелденген.</p>
--	---	---

		3) бұл тұжырымда мақаладағы ереженің дәлелденгенін тексеру мүмкін емес.	
8.	Дәйектілік принципі Дереккөздер мен ұсынылған ақпараттың дәйектілігі	8.1 Әдістеменің таңдауы - негізделген немесе әдіснама нақты жазылған 1) иә; 2) жоқ	<p>Назгуль Оспангзиеваның диссертациясында әдістеме ғылыми тұрғыдан жүйелі әрі негізді таңдалған. Зерттеу барысында түркі тілдерінің фонологиясын диахрондық және синхрондық аспектілерде жан-жақты қарастыруға бағытталған әдістер қолданылған. Негізгі әдістемелік құрал ретінде салыстырмалы-тарихи, салыстырмалы, типологиялық әдістер пайдаланылды. Бұл әдістер туыстас түркі тілдерінің тарихи және қазіргі фонологиялық жүйелерінің даму заңдылықтарын анықтауға мүмкіндік береді.</p> <p>Сонымен бірге, ретроспекция және реконструкция әдістері дыбыстардың тарихи өзгерістерін қалпына келтіру және фонемалардың эволюциясын зерттеу үшін қолданылды. Фонематикалық талдау мен компоненттік талдау дыбыстардың мағыналық және құрылымдық ерекшеліктерін тереңдетіп ашуға септігін тигізді.</p> <p>Зерттеуде тілдің фонологиялық жүйесінің синхрондық кескініне талдау жасалып, фонемалардың қазіргі кездегі қолданылу ерекшеліктері мен олардың тарихи негіздері салыстырылды. Қазіргі тілдік деректерді зерттеуде акустика-артикуляторлық талдау қолданылып, дыбыстардың физикалық және артикуляциялық қасиеттері қарастырылды. Бұл тәсіл фонемалардың айырым белгілерін нақты әрі дәл анықтауға мүмкіндік берді.</p> <p>Осылайша, әдістеме мен әдіснама зерттеу мақсатына толық сәйкес келіп, фонологияның диахрондық және синхрондық</p>

		зерттеу әдістерін интеграциялап, түркі тілдерінің дыбыстық жүйесін жан-жақты зерттеуге мүмкіндік берген.
	8.2 Диссертация жұмысының нәтижелері компьютерлік технологияларды қолдану арқылы ғылыми зерттеулердің қазіргі заманғы әдістері мен деректерді өңдеу және интерпретациялау әдістемелерін пайдалана отырып алынған: 1) иә; 2) жоқ	Иә, зерттеу нәтижелері түркі тілдерінің фонологиясын диахрондық және синхрондық аспектілерде зерттеуде қазіргі заманғы әдістер мен компьютерлік технологияларды қолдана отырып, деректерді өңдеу және интерпретациялау әдістемелері негізінде алынған.
	8.3 Теориялық қорытындылар, модельдер, анықталған өзара байланыстар және заңдылықтар эксперименттік зерттеулермен дәлелденген және расталған (педагогикалық ғылымдар бойынша даярлау бағыттары үшін нәтижелер педагогикалық эксперимент негізінде дәлелденеді): 1) иә; 2) жоқ	Иә, Барлық қорытындылар мен негізгі пайымдаулар ғылыми тұрғыдан ауқымды және сенімді дәлелдемелерге негізделген. Зерттеу жұмысының теориялық қорытындылары мен ұсыныстары нақты тілдік материалдар мен беделді ғалымдардың пікірлеріне сүйене отырып жан-жақты дәлелденген. Диссертанттың өзіндік тұжырымдары тілдік деректермен толыққанды талданып, нақты мысалдар арқылы нақты әрі сенімді түрде негізделген.
	8.4 Маңызды мәлімдемелер нақты және сенімді ғылыми әдебиеттерге сілтемелермен расталған / ішінара расталған / расталмаған	Диссертант ұсынған маңызды мәлімдемелер нақты және сенімді ғылыми әдебиеттерге негізделген. Мысалы, фонемалардың айырым белгілер теориясы түркі тілдеріндегі диахрондық аспектіде қарастырылған тұжырымдар

			<p>фонология саласындағы классикалық зерттеушілердің еңбектерімен салыстырылады. Сонымен қатар қазақ тілінің фонологиялық жүйесінің эволюциясы туралы пайымдаулар фонетикалық мектептердің ұсыныстары және танымал түркі тілдес халықтардың фонологиялық деректеріне сүйене отырып дәлелденеді.</p> <p>Диссертацияда дыбыстардың позицияға байланысты аллофондық өзгерістері және олардың фонематикалық статуска көтерілуі туралы тұжырымдар белгілі ғалымдардың еңбектерімен қоса, нақты тілдік материалдар мен жазба ескерткіштерге сілтемелер арқылы расталған. Мысалы, Орхон жазуларының фонологиялық құрылымы туралы мәліметтер көне түркі жазба деректерімен салыстырылып, фонологияның тарихи даму кезеңдері көрсетілген.</p> <p>Сонымен бірге, айырым белгілердің сөзтұлғалардағы мағыналық қызметі қазақ тіліндегі дәстүрлі және заманауи лингвистикалық зерттеулерге негізделіп, нақты сөздік мысалдармен дәлелденеді. Бұл диссертацияның тұжырымдары тек қана теориялық тұрғыдан емес, эмпирикалық деректермен де расталғанын көрсетеді.</p>
		8.5 Пайдаланылған әдебиеттер тізімі әдеби шолуға жеткілікті / жеткіліксіз	Пайдаланылған әдебиет тізімі әдеби шолуға жеткілікті, Отандық және шетелдік дереккөздер, яғни 130 әдебиет қолданылып, сілтеме жасалған.
9	Практикалық құндылық принципі	9.1 Диссертацияның теориялық маңызы бар: 1) иә; 2) жоқ	Диссертациялық жұмысының теориялық маңызы төмендегідей тұстардан көрінеді: 1. Айырым белгілер теориясын диахронды аспектіде алғаш қолдану:

			<p>Зерттеуде түркі тілдеріндегі фонемалардың айырым белгілері тарихи тұрғыдан қарастырылады. Бұл – бұрын қазақ тіл білімінде кеңінен қолданылмаған бағыт. Айырым белгілердің фонологизациялану процесін кезең-кезеңімен көрсету теориялық жаңалық болып табылады.</p> <p>2. Түркі тілдерінің фонологиялық жүйесін тарихи-салыстырмалы аспектіде талдау: Зерттеу барысында қазақ тілі мен туыстас түркі тілдерінің дыбыстық жүйелері салыстырылып, олардың ортақ белгілері мен айырмашылықтары анықталған. Бұл жұмыс түркі тілдерінің ортақ фонологиялық негізін қалпына келтіруге, типологиялық заңдылықтарды айқындауға мүмкіндік береді.</p> <p>3. Бірөлшемді және көпөлшемді айырым белгілердің тілдік табиғатын анықтау: Диссертацияда алғаш рет бірөлшемді және көпөлшемді айырым белгілердің қызметі мен тілдегі орны көрсетіледі. Айырым белгілердің мағына ажыратушы қасиетке ие болуы олардың фонематикалық статусы мен тілдік қызметін түсінуге теориялық негіз қалыптастырады.</p> <p>4. Диахрония мен синхронияның сабақтастығын теориялық тұрғыда дәлелдеу: Зерттеуде дыбыстардың дамуы диахронды және синхронды аспектілерді қатар қарастыра отырып талданған. Бұл тәсіл тілдің қазіргі фонологиялық жүйесінің тарихи негізін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.</p> <p>5. Фонологиялық жүйенің дамуында дивергенция құбылысының рөлін айқындау: Аллофондарының фонемаға айналу процесі – тарихи даму</p>
--	--	--	---

			<p>зандылығы ретінде ұсынылып, ол фонемалар эволюциясы теориясын толықтырады.</p> <p>Зерттеу теориялық тұрғыдан қазақ тілінің фонологиялық жүйесінің тарихи негіздерін жаңаша қарастыруға, түркі тілдері арасындағы типологиялық байланыстар мен айырмашылықтарды анықтауға және фонема теориясына қатысты ұғымдарды тереңдетуге айрықша үлес қосады.</p>
		<p>9.2 Диссертацияның практикалық маңызы бар және алынған нәтижелерді практикада қолдану мүмкіндігі жоғары:</p> <p>1) иә; 2) жоқ</p>	<p>Назгуль Оспангазиеваның диссертациялық жұмысының практикалық маңыздылығы бірнеше бағыт бойынша жоғары дәрежеде дәлелденеді:</p> <p>1. Жоғары оқу орындарының оқу үдерісінде қолдану: Зерттеу нәтижелерінде түркі тілдеріндегі фонологиялық жүйелер мен олардың тарихи дамуы терең қарастырылған. Бұл мәліметтерді «Фонетика», «Түркі тілдерінің салыстырмалы грамматикасы», «Тарихи фонология», «Диахрондық лингвистика» сияқты пәндерді оқытуда қосымша материал ретінде тиімді пайдалануға болады.</p> <p>Мысалы: Фонема мен айырым белгі туралы тарихи тұрғыдан берілген тұжырымдар студенттерге теорияны нақты тілдік деректер арқылы меңгеруге көмектеседі.</p> <p>2. Түркі тілдерін салыстырмалы-тарихи зерттеуде: Зерттеудегі салыстырмалы талдаулар мен реконструкцияланған дыбыстық модельдер түркітанушыларға ортақ түркілік фонологиялық негіздерді анықтауда, жаңа гипотезалар ұсынуда нақты әдістемелік база бола алады.</p>

			<p>Мысалы: Түркі тілдеріндегі дауысты-дауыссыз жүйелерінің салыстырмалы кестелері мен фонемалардың даму сатылары жаңаша ғылыми ізденістерге негіз болады.</p> <p>3. Тілдік сараптама мен тарихи мәтіндерді талдауда: Ескі түркі жазбаларын (мысалы, Орхон, Енисей ескерткіштері) немесе тарихи жазба мәтіндерді талдау барысында фонологиялық өзгерістерді білу – олардың мағынасын дәл түсінуге, мәтінді дұрыс транслитерациялауға мүмкіндік береді.</p> <p>4. Электрондық лингвистика мен компьютерлік талдауда қолдану: Зерттеуде дыбыстардың артикуляторлық және акустикалық ерекшеліктері де қарастырылған. Бұл материалдарды тілдің дыбыстық жүйесін цифрлы форматта сипаттау, қазақ және түркі тілдеріндегі автоматты дыбыстау немесе фонологиялық модельдеу жүйелерін жасау барысында қолдануға болады.</p> <p>5. Тілді нормалау және кодификациялауда: Фонема мен аллофондардың тарихи даму жолдарын нақтылай отырып, кейбір дыбыстық бірліктердің нормативті сипатын қайта қарауға, орфоэпиялық және орфографиялық ережелерді жетілдіруге ықпал етуі мүмкін.</p> <p>Оспангазиева Назгульдің диссертациялық жұмысы теориялық қана емес, нақты қолданбалы құндылыққа ие. Ол оқу, ғылыми, сараптамалық және лингвотехникалық бағыттарда кеңінен қолданылуға мүмкіндік береді.</p>
--	--	--	--

		<p>9.3 Практикалық ұсыныстар жаңа болып табылады?</p> <p>1) толығымен жаңа;</p> <p>2) жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады);</p> <p>3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)</p>	<p>Диссертациялық жұмысының практикалық маңыздылығы бірнеше бағыт бойынша жоғары дәрежеде дәлелденеді:</p> <p>1. Жоғары оқу орындарының оқу үдерісінде қолдану: Зерттеу нәтижелерінде түркі тілдеріндегі фонологиялық жүйелер мен олардың тарихи дамуы терең қарастырылған. Бұл мәліметтерді «Фонетика», «Түркі тілдерінің салыстырмалы грамматикасы», «Тарихи фонология», «Диахрондық лингвистика» сияқты пәндерді оқытуда қосымша материал ретінде тиімді пайдалануға болады. Мысалы: Фонема мен айырым белгі туралы тарихи тұрғыдан берілген тұжырымдар студенттерге теорияны нақты тілдік деректер арқылы меңгеруге көмектеседі.</p> <p>2. Түркі тілдерін салыстырмалы-тарихи зерттеуде: Зерттеудегі салыстырмалы талдаулар мен реконструкцияланған дыбыстық модельдер түркітанушыларға ортақ түркілік фонологиялық негіздерді анықтауда, жаңа гипотезалар ұсынуда нақты әдістемелік база бола алады. Мысалы: Түркі тілдеріндегі дауысты-дауыссыз жүйелерінің салыстырмалы кестелері мен фонемалардың даму сатылары жаңаша ғылыми ізденістерге негіз болады.</p> <p>3. Тілдік сараптама мен тарихи мәтіндерді талдауда: Ескі түркі жазбаларын (мысалы, Орхон, Енисей ескерткіштері) немесе тарихи жазба мәтіндерді талдау барысында фонологиялық өзгерістерді білу – олардың мағынасын дәл түсінуге, мәтінді дұрыс транслитерациялауға мүмкіндік береді.</p>
--	--	---	--

			<p>4. Электрондық лингвистика мен компьютерлік талдауда қолдану: Зерттеуде дыбыстардың артикуляторлық және акустикалық ерекшеліктері де қарастырылған. Бұл материалдарды тілдің дыбыстық жүйесін цифрлы форматта сипаттау, қазақ және түркі тілдеріндегі автоматты дыбыстау немесе фонологиялық модельдеу жүйелерін жасау барысында қолдануға болады.</p> <p>5. Тілді нормалау және кодификациялауда: Фонема мен аллофондардың тарихи даму жолдарын нақтылай отырып, кейбір дыбыстық бірліктердің нормативті сипатын қайта қарауға, орфоэпиялық және орфографиялық ережелерді жетілдіруге ықпал етуі мүмкін.</p> <p>Назгуль Оспагазиеваның диссертациялық жұмысы теориялық қана емес, нақты қолданбалы құндылыққа ие. Ол оқу, ғылыми, сараптамалық және лингвотехникалық бағыттарда кеңінен қолданылуға мүмкіндік береді.</p>
10.	Жазу және ресімдеу сапасы	Академиялық жазу сапасы: 1) жоғары; 2) орташа; 3) орташадан төмен; 4) төмен.	Диссертациялық жұмыстың тілі мен стилі академиялық жазу талаптарын толық қанағаттандырады. Зерттеудің құрылымы мен мазмұнын ресімдеу ғылыми жұмыстарға қойылатын талаптарға сәйкес келеді.
11.	Диссертацияға ескертулер		Диссертацияның мазмұнына қатысты ұсыныс-ескертулер: 1. Зерттеу жұмысында бірде тарихи фонология бірде диахрондық фонология деп қатар қолданылған. Сондықтан екі терминнің мазмұны бір болса, біреуін ғана қалдырып жүйелеу керек, егер екеуінің мазмұны әртүрлі болса мағынасын ашып беру керек.

			<p>2. Әр тарау бойынша соңында жеке қорытынды жасалған. Мысалы <i>Бірінші тарау бойынша тұжырым және т.б.</i> Осы тұжырымдарды жинақтап зерттеудің қорытынды бөліміне қосу керек немесе әр тараудың мазмұнына қосу керек. Бұл ұсыныстар диссертациялық зерттеудің қазіргі мазмұнына, теориялық, практикалық құндылығына нұқсан келтірмейді. Диссертацияның тілі жатық, баяндау стилі академиялық жазба талаптарына сай.</p>
12.	<p>Докторант мақалаларының зерттеу тақырыбы бойынша ғылыми деңгейі (диссертация мақалалар сериясы нысанында қорғалған жағдайда ресми рецензенттер докторанттың зерттеу тақырыбы бойынша әр мақаласының ғылыми</p>		<p>Докторанттың диссертация мазмұны бойынша жарияланымдарының жалпы саны – 11. Олардың ішінде 2 мақала Scopus ғылыми деректер базасына кіретін квартилі жеткілікті журналдарда жариялануы оның ғылыми деңгейінің жоғарылығын айғақтайды.</p> <p>ҚР ҒЖБМ Ғылым саласындағы сапаны қадағалау комитеті бекіткен тізімге енетін журналдарда жарияланған мақалалары диссертацияның теориялық негізін құрайтын тараулардың мамұнымен сәйкес келеді, олардың да ғылыми деңгейі жоғары.</p> <p>Республикалық және Халықаралық конференциялар жинақтарында жарық көрген жарияланымдар зерттеудегі міндеттерді шешуді көздеген тарауларға сай келеді.</p>

	деңгейін зерделейді)		
13.	Ресми рецензенттің шешімі (осы Үлгі ереженің 28-тармағына сәйкес)		Оспангазиева Назгуль Бакытовна «6D021300 – Лингвистика» шифры бойынша «Түркі тілдеріндегі фонологиялық айырым белгілерінің тарихи негіздері» тақырыбында жазылған диссертациялық жұмысына оң баға бере отырып, философия докторы (PhD) дәрежесін алуға лайықты деп есептейміз.

Ресми рецензент:

**Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
филология ғылымдарының докторы,
профессор**

05.01.2026 ж.

Саиф
(қолы)

Гүлғайша Сағидолда

